

ORTA ÇAĞ'DA MÜSLÜMAN TÜRK DEVLET ADAMLARININ RÜYALARI

THE DREAMS OF MUSLIM TURKISH STATESMEN IN MIDDLE AGE

Tülay YÜREKLİ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 25 Aralık 2023

Kabul: 27 Ocak 2024

Article Info

Received: December, 25, 2023

Accepted: January, 27, 2024

Öz

Tarih kaynaklarında Müslüman Türk devlet adamlarının çeşitli rüyaları kaydedilmiştir. Bu rüyalar rivayetlere dayanmakta olup neredeyse tamamı kurgudan ibarettir. Fakat bu rüyalar söz konusu dönemde hayata bakışı anlamak açısından ve Müslüman Türk hâkimlerinin üzerinde kısmen de olsa bir etki yaratmış olabileceğinden önemlidir. Müslüman Türk devlet adamlarının rüyalarında rehber kişilere rastlanır. Bu rehberlerin başında Hz. Muhammed gelir. Peygamber rüyada müjdeli haberler söyler, ikazda bulunur ve doğrudan saltanatı müjdeler. Rüya sahiplerine Peygamber'den başka sûfi babalar ve şeyhler de rehberlik eder. Bu tür rüyaların mesajları hep gelecekte olacaklarla ilgilidir. Dolayısıyla bunların doğru yorumlanması ve anlaşılması gerekir. Devlet adamları rüyalarını kendileri yorumlamakla birlikte rüya yorumcularına da başvururlar. Aslında bu durum bütün rüya sahipleri için de geçerlidir. Söz konusu dönemde rüya yorumu herkesin ilgisini çeker. Zira rüyaların yaptırım gücü hayatın her alanında hissedilir. Bu çalışmada Orta Çağ'da farklı dönemlerde ve coğrafyalarda teşekkül eden Türk hanedanlıklarına mensup devlet adamlarının rüyaları tespit edilerek bu rüyaların etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Tolunoğlu Ahmed, Sultan Tuğrul, Gazneliler, Harezmsahlar, Timur, Memlûkler.

Abstract

Mediaeval historical sources mention a variety of dreams experienced by the Turkish statesmen. These dreams were based on rumour and almost all of them were apocryphal. However, they are important since they give insights into the way of life during that period and they might have influences on Muslim Turkish rulers to a greater or lesser extent. Such dreams involve guides, who informs the recipient of possible future developments. The foremost of these guides was the Hadrat Mohammed. In these

* Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi; Tarih Bölümü; tulayyurekli@yahoo.com; ORCID: 00000002-5529-7388; Aydın-Türkiye.

dreams, the Prophet brought good news as well as warnings; and made predictions relating to the reign of the recipient. Other guides in these dreams were the Sufi fathers and sheikhs. The messages of this and other types of visions were significant, so that it was important to interpret and understand them accurately. The interpretation was carried out by the dreamer and also those skilled in the explication of dreams. Such interpretation of dreams was in fact a major focus of attention during this period, because the predictive power of dreams was felt in all areas of life. The purpose of this study is to collate the dreams of the Muslim Turkish statesmen at various times, in different regions during the middle ages; and to evaluate their importance.

Keywords: *Dream, Tolunoğlu Ahmed, Soltan Tuğrul, Kharazmshas, Ghaznavids, Temurlane, Mamluks.*

Giriş

Rüyayı çok farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. En basit mânasıyla uykuda görülen şey demektir. Daha geniş manada rüya “rem uykusu sırasında, ancak diğer zamanlarda da gözlenen öykümsü imajlar, hisler, algılar dizisi, ya da uyku sırasındaki zihinsel etkinlikler, uykuda kurulan hayaller, bilinç dışının uyku sırasındaki sembolik dışavurumlarıdır. Rüya, Batılı bilginlere göre gün içerisinde yaşanan olayların bilinçaltımızda aldığı haldir. Doğulu bilginler ise rüyayı ilahi ve uyarıcı bir mesaj olarak tanımlamışlardır”.¹

Eski Türk inanç sisteminde rüyalar günlük yaşamın önemli bir parçası idi. Türkler rüyaya “tüş”, rüya yorumlayanlara da “tüş yorgucu” diyordu.² Elimizde eski Türk kültürüne ait bir rüya tabiri mevcut değildir. İslamlaşma aşamasında kaleme alınan eserlerde de rüya yorumu konusunda eskiye dönük bilgilere rastlamıyoruz. Yusuf Has Hâcib rüyalar hakkında birtakım genel bilgiler vermiştir fakat bu bilgilerin İslam geleneği çerçevesinde oluşturulduğu açıktır.³ Bununla birlikte Türk destanlarında rüyaların varlığı İslâm öncesi Türk kültüründe rüyaların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Oğuz’un veziri olan Uluğ Türük bir gün rüyasında bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Altın yay doğudan batıya doğru, üç gümüş ok da kuzeye doğru uzanmaktadır. Bu rüya Oğuz Kağan’ın hâkimiyetinin tüm dünyaya yayılacağına göstergesi olmuştur.⁴

¹ Abdulvahit İmamoğlu, “Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, 22, (2010/2), s. 22.

² Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati’t-Türk*, III, çev. Besim Atalay, TDK Ankara, s. 125.

³ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı, İstanbul 2008, s. 753, 995-1000.

⁴ Erkan Kalaycı, “Oğuz Kağan destanında Türklerin lider anlayışı üzerine bazı tespitler”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2014), s. 210-211.

İslam'da rüya önemlidir ve yorum gerektirir. Hadislerde rüyanın insan hayatındaki yerine ve önemine birçok kez değinilmiştir. Peygamberin rüyaları vardır. Bu rüyalardan bazıları Kur'an'da, bazıları tarih kaynaklarında geçer. Bununla birlikte İslam toplumlarına rüya konusunda en çok tesir eden Kur'an'daki Yusuf kıssasıdır.⁵

Rüya, tasavvufun da önemli bir konusudur. "Tasavvufî hayatta rüya mârifet, hikmet, vaaz, irşad, uyarı vb. hususların kaynağıdır".⁶ Rüya'nın tasavvufta metafizik omurgayı oluşturması, beraberinde uyku ve uyanıklıkta meydana gelen hallerin kayda geçirilmesini ve geniş bir literatürün doğmasını sağlamıştır.⁷

Müslümanların günlük hayatta rüyalara önem vermesi ve rüya yorumunu bir ihtiyaca dönüştürmesi, bu işin uzmanlarının yanı sıra toplumun değişik kesimlerinden pek çok kişinin rüya yorumuyla ilgilenmesine yol açmıştır.⁸ Tarihçilerden Usâme İbn Munkız Kitâbu'n-Nevmi ve'l-Ahlâm başlıklı eserini rüya yorumlarına ayırmıştır. Hatıralarında da sık sık rüyalara ve tabirlerine yer verir.⁹ Tarihçi Tihranî de rüya tevil eder, tefeülle ilgilenir.¹⁰ Tarihçi Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî rüya yorumculuğunda timsaldir. Eserinde Kadı Burhaneddin'in rüyalarını büyük bir titizlikle kaydeder ve bu rüyalara ustaca yorumlar getirir.¹¹

Devlet adamlarına atfedilen rüyalar oldukça işlevseldir. Saltanat tebşiri, olası tehlikeler, uyarılar, ne zaman ve nasıl ölüneceğinin bilgisi rüyalar aracılığıyla verilir. Devlet adamları üzerinde rüyaların tesir düzeyi yüksektir. Özellikle mevcut siyasi gelişmelerde bu etki daha keskindir. Rüyalar temelinde kararlar alınabilir veya önceden varılan kararlar hızlandırabilir. Esasında bu tarz rüyalar, rüya sahiplerinin gerçek hayattaki beklentilerinden kesin sınırlarla ayrılmış değildir. Rüya sahibinin bu rüyalara çoğunlukla zihnen bir hazırlık aşaması söz konusudur ve bu durumda rüya, gerçekte alınacak kararların uykuda sağlamlasının yapıldığı anlara dönüşür. Bunlarla birlikte rüyaların çoğunun doğruluğu kuşkuludur. Schimmel, Fehd'e

⁵ Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, çev. Tuba Erkmen, Kabalcı, İstanbul 2005, s. 5-38; İlyas Çelebi, "Rüya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 306-308.

⁶ Süleyman Uludağ, "Rüya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul 2008, s. 309.

⁷ Zeliha Öteleş, "Tasavvufun Metafizik Omurgası: Rüya-Fusûs Merkezli Bir Değerlendirme" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/43, (2019), s. 146.

⁸ Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, s. 24, 25.

⁹ Usâme İbn Munkız, *Kitabü'l-i'ibar, Usame Haçlılara Karşı*, çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo Siyah, İstanbul 2006, s. 155-156, 267-270, 271-273, 286, 274.

¹⁰ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2014, s. 188.

¹¹ Aziz b. Erdeşiri Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 93-98, 127, 286.

dayanarak rüyaların güvenilirliği konusuna dikkat çekmiş ve genel bir yaklaşımla meseleyi açığa kavuşturmuştur.¹² Fehd bu bağlamda tarihçileri sorgulamıştır. Ona göre, tarihçiler kendilerini tehlikeye sokmadan düşüncelerini ifşa etmek için rüyaları bir araç olarak kullanmışlardır. Buna ek olarak rüya sahiblerinin de güvenilirlik derecesi irdelenebilir. Zira günlük hayatta rüyalar siyasilerin de bir bakıma gizli gündemleridir. Bilhassa Memlûk devlet adamlarının bu yola başvurduğu düşünülebilir. Kaynaklarda Türk devlet adamlarının gördüğü iddia edilen içinde Hz. Muhammed'in yer aldığı rüyaların neredeyse tamamı rivayetlere dayalıdır ve uydurmadır. Peygamber'in rüyada belirmesi, konuşması bir Müslüman için büyük hadisedir. İslam geleneğinde rüyada Peygamber'in görünmesi rüyanın sahihliğine delalet eder. Bunun kaynağı Peygamber'in "Beni rüyasında gören gerçekten görmüş demektir, çünkü şeytan benim sûretime giremez" hadisidir.¹³ Peygamber'e rüyalarda farklı görevler yüklenir. Bunların başında saltanat tebşiri gelir. Böylece tahta geçecek kişinin hakkı Peygamber nezdinde onaylanmış ve muhtemel itiraz sesleri de kesilmiş olur. Bu tür rüyaların dışında, Peygamber tartışmalı durumlarda da ortaya çıkar ve sorunlar Peygamber'in görünmesiyle birden bire çözüme kavuşur. Bütün bunlarla birlikte devlet adamları da insandır ve sıradan bir insan gibi rüya görme hakkına sahiptir. Bu nedenle rüyaları top yekûn reddetmek mümkün görünmemektedir.

Bu çalışmada Tolunoğlu Ahmed'in, Sebük Tegin'in, Gazneli Mesud'un, Nureddin Mahmud b. Zengi'nin, Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu, Harizmşahlı ve Memlûk devlet adamları ile Osmanlı hükümdarlarının ve Timur'un hangi şartlar altında ne tür rüyalar gördükleri ve rüyaların devlet adamları üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu çalışmada araştırmacılar tarafından çok kez işlenmiş saltanat tebşir eden rüyalara ve tekrara düşmemek için gerek duyulmadıkça Schimmel'in tespit ettiği rüyalara temas edilmemiştir. Osmanlı dönemine ise çalışmaya bütünlük kazandırmak açısından yalnızca değinilmekle yetinilmiştir. Zira bu döneme ilişkin yeteri kadar çalışma mevcuttur.

Tolunoğlu Ahmed'in Rüyaları

Tolunoğlu'nun rüyaları, cömertliği, bulduğu bir define ve bu defineden yapımını karşıladığı Tolunoğlu Cami, devletin akıbeti ve ekonomi hakkındadır. İbn Kesîr, Tolunoğlu'nun cömertliğini vurgulayan bir rüyasını kaydeder. Bu rüyada Tolunoğlu Peygamber'le karşılaşır ve Peygamber ona muhaddislerin ihtiyaçlarını gidermesini emreder. Tolunoğlu o gün içinde

¹² Schimmel, 2005, s. 16.

¹³ Çelebi, 2008, s. 307.

hemen etraftaki hadisçileri öğrenir ve onlara 1.000 dinar gönderir. Tolunoğlu bununla da yetinmez, muhaddislerin bulunduğu evi satın alır, mescide çevirir ve onlara bağışlar.¹⁴ Bu rüya, İbn Kesîr'in eserinin başka bir yerinde içeriği değiştirilmiş haliyle tekrar karşımıza çıkar. Bu rüyaya göre bir süvari elinde mızrağıyla gökten iner ve mızrağıyla Tolunoğlu'nun böğrüne dürtüp "falan mescitte aç duranlara yardım et", der. Tolunoğlu ona kim olduğunu sorunca Cennet hazini Rıdvan cevabını alır. Tolunoğlu uyanınca mescittekilere kişi başına yüz dinar düşecek şekilde derhal para yardımında bulunur.¹⁵ Tolunoğlu rüyasında Peygamber tarafından bir kez daha ziyaret edilir ve Peygamber bu defa onun yaptırdığı caminin kıblesini belirler. Tolunoğlu, Peygamber'in işaret ettiği yere mihrabı diktirir. Fakat halk caminin kıblesinde kusur bulur. Bunun üzerine Tolunoğlu rüyasında Peygamber'in mihrap için yere bir çizgi çektiğini, kendisinin bu çizgiyi ne arttırabildiğini ne de kısaltabildiğini, sabah uyandığında karıncaların bu çizginin etrafında dolaşırken gördüğünü ve bu nedenlerden ötürü mihrabın temelini oraya koyduğunu söyler. Bu açıklama karşısında halk eleştiriden vazgeçer.¹⁶ Caminin tamamlanmasından sonra Tolunoğlu bu sefer rüyasında bir ateşin camiye yuttuğunu görür. Rüya tabir edenler bunu Tanrı'nın camiye kabul ettiğine yorarlar. Zira Tolunoğlu bu caminin yapım masrafını bulduğu bir defineden karşılamış ve bunun caiz olup olmadığı hususunda tartışmalar çıkmıştır. Bu rüyayla tartışmalar sona erer.¹⁷ Tolunoğlu başka bir rüyasında da sanki Allah'ın caminin çevresindeki kasırlarda tecelli ettiğini ancak camide etmediğini görür. Yorumcular bunu, kasırların harap olacağına yalnızca caminin ayakta kalacağına tevil ederler. Tolunoğlu bunu nasıl anladıklarını sorar. Yorumcular yanıt olarak "Rabbin dağa tecelli edince onu paramparça etti" ayeti ile Peygamber'in "Allah bir şeye tecelli ederse o şey ona boyun eğer" hadisini delil gösterirler.¹⁸ Böylelikle yapının Tanrı katında makbul olduğu bir kere daha tasdik edilir. Bu tartışmalara yol açan hazinenin bulunuşu da bir rüyaya bağlanır. Tolunoğlu bu rüyasında, Tarsus'da ölmüş zâhid arkadaşıyla karşılaşır ve arkadaşı ona "kim Allah için bir şeyden vazgeçerse, yerine Allah daha hayırlısını verir" der. Tolunoğlu bu rüya sebebiyle vergileri düşürür. Tolunoğlu bu iyiliği sonrası bir av sırasında, rüyasında Allah'ın daha hayırlı olanı vereceği şeklinde ima

¹⁴ İbn Kesîr, 1998, XIV, s. 739-740.

¹⁵ İbn Kesîr, 1998, XIV, s. 796-797.

¹⁶ Makrîzî, *el-Mevâiz ve 'l-i'tibâr bi-zikri 'l-hutat ve 'l-âsâr: el-Hutatü 'l-Makriziyye*, IV, yay. Muhammed Ali Baydavî, Darül-küttüb el-ilmîyye, Beyrut 1998, s. 23, 42; İbn İyâs, *Bedâi'z-zuhûr fî veķâii'd-duhûr*, I/I, thk. Muhammed Mustafa, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-amme li'l-kitâb, Kahire: 1982), s. 163; Barbara Langner, *Untersuchungen zur historischen Volkskunde Ägyptens nach mamlukischen Quellen*, Berlin 1983, s. 69.

¹⁷ Makrîzî, 1998, IV, s.42; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire fî mülûki Mısır ve 'l-Kahire*, III, Dârü'l-Küttübi'l-Mısriyye, Kahire 1932, s.11.

¹⁸ İbn Tağrıberdî, 1932, III, s. 8.

edilen yüklü miktardaki hazineyi bulur.¹⁹ Bu nedenle harcanmasında da bir sakınca yoktur. Tolunoğlu farklı bir rüyasında da kemiklerden ilik emer. Bu rüya onun kârı az olan bir işle uğraştığına yorulur. Bu yorumdan dolayı Tolunoğlu kâr getirmeyen keten ticaretini bırakır.²⁰ Rivayete göre Tolunoğlu'na devletinin kimin eliyle son bulacağı yine bir rüyasında haber verilir. Bu rüyada Tolunoğlu üç defa, sarı saçlı mavi gözlü bir adam görür. Bu adam Atabey Bedreddin Lülü'nün kölesi olup sarayı süpürmektedir. Uzun bir süre sonra bu kölenin Tolunoğullarına son veren Türk kökenli Muhammed İbn Süleyman olduğu anlaşılır.²¹

Sebük Tegin'in ve Gazneli Mesud'un Rüyaları

Kaynaklarda Gazneli devletinin kurucusu Sebük Tegin'in bir devlete sahip olacağı hem rüyalarla hem de münecimlerle donatılmış anlatılarla hikâye edilir. Beyhakî bu rüyalardan ikisini kaydeder. Her iki rüyada Sebük Tegin, bu dünyada çektiği zahmetlerin ve yaptığı iyiliklerin bir karşılığı olarak saltanatla ödüllendirilir. Ona bu ödülle taltif edileceğini ilk rüyasında Hızır söyler. Beyhakî bu rüyayı Sebük Tegin'in ağzından şöyle nakletmektedir:

“Efendimin üç atı benim altımda tesadüfen sakatlanmış idi. Hâkister'e geldiğimiz vakit altımdaki atta sakatlandığından efendim beni çok dövdü, atın semerini benim sırtıma yükledi. Ben bundan o kadar kederlendim ki beni kimse satın almadığı için kendimi talihsiz buldum. Efendim ceza olarak Nişabur'a kadar yürüyeceğime yemin etmişti. Hakikaten bunu yaptı. O gece pek büyük bir gam ve keder içinde uykuya daldım. Uykuda Hızır'ı gördüm. Benim yanıma gelip niçin bu kadar kederleniyorsun diye sordu. Ben de talihsizliğime dedim. Hızır: hiç kederlenme ben sana müjde veriyorum sen şan ve şeref sahibi büyük bir adam olacaksın. Bir zaman gelecek ki sen bu sahrayı reisleri olacağın adamlarla geçeceksin. Bu mertebeye eriştiğin vakit iyilik et, adalet yap ki ömrün uzun olsun ve devlet senin evlat ve ahfadına kalsın dedi. Sonra ben teşekkür ederim dedim. Sonra bana sözünde duracağına dair elini bana ver dedi. Ben de elimi verdim ve sözümü tutacağıma ahdedtim. Hızır elimi öyle bir sıktı ki uyandığım zaman bile bunun acısını hissettim”.²²

Sebük Tegin bu rüya akabinde köle olarak satın alınıp Samani sarayına girer. Bir gün arkadaşıyla bir ava katılır ve yavru bir ceylan yakalar. Fakat merhameti ağır basar ve ceylanı serbest bırakır. Onun bu merhameti mükâfatsız kalmaz; o günün gecesinde rüyasında ikinci kez saltanatla müjdelenir. Bu sefer müjdeyi veren Peygamber'dir. Beyhakî bu rüyayı şöyle

¹⁹ Makrîzî, 1998, IV, s. 41; İbn Tağrıberdî, 1932, III, s. 10.

²⁰ İbn Tağrıberdî, 1932, III, s. 12; Schimmel, 2005, s. 321.

²¹ Schimmel, 2005, s. 126-127.

²² Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 2019, s. 186.

anlatır:

“Rüyamda çok haşmetli ihtiyar bir adam gördüm. Benim yanıma gelerek ey Sebüktegin sen o dişi ceylana merhamet ettin yavrusunu geri verdin, atını arpasız koşturdun. Gaznin dedikleri şehri ve Zavulistan'ı sana ve oğullarına bağışladım. Ben Tanrı'nın elçisiyim. Ben uyandım ve kalbime bir kuvvet geldi. Bundan sonra daima bu rüyayı düşünürdüm. Nihayet bu dereceye eriştim ve katiyen biliyorum ki bu saltanat Tanrı'nın takdir ettiği zamana kadar benim evlat ve ahfadıma kalacaktır”.²³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Gazneli Mesud'un iki rüyası bulunmaktadır. Her iki rüya da makul ve kayda değerdir. Bu rüyalardan ilki Gûr seferinin, ikincisi ise Dandanakan Savaşı'nın nasıl neticeleneceğinin ipuçlarını barındırır. Mesud'u ilk rüyasına babası Gazneli Mahmud'un Gûr seferi hazırlar. Gazneli Mahmud bu sefere çıkarken Mesud'u Zemindevâr'da bırakır ve Mesud burada iken rüyasında gerçek hayatta pek sevdiği tavus kuşlarını ve horozları eteğinin altına sokar. Mesud rüyasını Zemindevâr valisi Bay Tegin'in karısına anlatır. Kadın, Mesud'un rüyasını Gurluların itaat altına alınacağına yorar. Sultan Mahmud 405/1014-1015 yılında Zemindevâr'a sınır olan Havabin'e yürür. Mesud bu savaşta ve diğerlerinde büyük başarılar gösterir ve sonuçta Gûr memleketi alınır. Mesud bu rüyayı unutmaz ve rüyasının çıktığını o sırada yanında bulunan adamına hatırlatır.²⁴ Mesud'u ikinci rüyasına ise Dandanakan Savaşı öncesi ordusunda meydana gelen olumsuz gelişmeler sevk eder. Gazneli ordusu Selçuklu ordusuna karşı Dandanakan'a doğru yol alırken susuzluktan perişan olmuş, üstelik devlet büyükleri arasında ve orduda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Gazneli Mesud bu endişeli ortamda rüyasında gözünün kan içinde yüzdüğünü ve ortasından duman çıktığını görür. Mesud uykusundan uyanınca derin üzüntü duyar ve rüyasını devletinin sona ereceğini anlar.²⁵ Nitekim Gazneli ordusu Dandanakan'da Selçuklular tarafından müthiş bir bozguna uğratılır.

Büyük Selçuklu Devlet Adamlarının Rüyaları

Büyük Selçuklu devlet adamlarının rüyalarının konusunu ölümler ve siyasi gelişmeler oluşturur. Kaynaklarda Sultan Tuğrul'un siyasi gündemine dair iki rüya aktarılır. Bu rüyaları kavramak adına Sultan'ın siyasi gündemine kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Sultan, Abbasi Hilafetini meşgul eden Arslan Besâsiri tehdidine karşı ordusuyla birlikte Bağdat'a gelir ve askerlerini halkın evlerine yerleştirir. Evlerini Selçuklu askerilerine terk etmeye mecbur kalan halk bundan rahatsız olur ve şehirde karışıklık çıkar. Dönemin Halifesi

²³ Beyhakî, 2019, s. 188.

²⁴ Beyhakî, 2019, s. 99, 105.

²⁵ Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selcukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1999, s. 8.

Sultan'dan halkın evlerine iadesini ister ancak Sultan, Halife'ye bunun imkânsızlığını dile getirir. Sultan o günün ertesi gecesinde rüyasında Peygamber tarafından askerleri güvenli bir duruma getirmesi için ikaz edilir. Tuğrul'un rüyası sevinçle karşılanır ve Peygamber'i görmesi müjdesi münasebetiyle Halife'nin veziri divandan bir tevki çıkarır.²⁶ Sultan diğer rüyasında ise bu defa Besâsîrî ile karşılaşır ve onu yakalayıp öldürür. Sultan uyandıktan sonra emirlerinden Humartekin'i çağırıp rüyasını anlatır ve Besâsîrî'ye karşı Kufe'ye doğru hareket edilmesi konusunda daha evvel kendisine yapılmış olan tavsiyenin sonuç getirebileceğini belirterek orduyu Kufe'ye gönderir. Çok geçmeden Besâsîrî Selçuklu kuvvetleriyle Kufe yakınlarında giriştiği savaşta ele geçirilir ve öldürülür.²⁷ Sultan Tuğrul'a ne zaman öleceği de yine rüyasında duyurulur. Bu rüyada Sultan semaya yükselir, bir ses ona üç sefer ne istediğini sorar, o da uzun ömür diler ve kendisine yetmiş yıllık bir ömür verilir.²⁸ Sultan yetmiş yaşında vefat eder.

Sultan Alp Arslan'ın rüyalarının konusunu benzer şekilde gündemindeki siyasi bir gelişme ve ölümü teşkil eder. Sultan'ın siyasi gündemine ilişkin rüyasında o sırada Nizamülmülk'ün Gence'de isyan eden Şeddadi emir II. Fadlun'a karşı yürüttüğü mücadele sahnelenir; Nizamülmülk kaleyi fetheder, ahalisini kaleden indirir ve Fadlun'u da esir eder. Sultan'ın rüya tabircileri bu rüyanın olduğu gibi gerçekleşeceğini söyler. Hakikaten de bu kale alınır, Nizamülmülk de Fadlun'u esir eder.²⁹ Ölümüyle ilgili rüyasında ise biri tarafından böğrüne bir bıçak saplanır. Sultan böğründeki acıyla uyanır. Sultan'ın rüya tabircisi bu rüyayı Sultan'ın yanında bulunan yakınına ve adamlarına zarar geleceğine yorar.³⁰ Fakat kısa bir süre sonra Sultan bıçaklanarak öldürülür.

Vezir Nizamülmülk'ün oğlu Fahrülmülk'e de, bir Bâtîni tarafından öldürülmeden önce rüyasında Hz. Hüseyin'in ona iftarını kendisiyle yapması için acele et dediği rivayet edilir.³¹

Büyük Selçukluların Musul valisi Kasımuğdevle Aksungur Porsuki de

²⁶ Ali Sevim, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-âyan'da Selçuklular*, TTK, Ankara 2011, s. 21-22; Ali Sevim, *el-Muntazam Fî Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, TTK, Ankara 2014, s. 26

²⁷ Sevim, 2011, s.78.

²⁸ Bundârî, *Zubdetü'n-Nusra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara 1943, s. 25-26; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih, Büyük İslam Tarihi*, X, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar, İstanbul 1987, s. 41; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, çev. Erdoğın Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018, s. 64.

²⁹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, s. 30; Ahmed b. Mahmud, 2018, s. 85-86.

³⁰ Sevim, 2011, s.185; Ahmed b. Mahmud, 2018, s.115.

³¹ İbn Kesîr, 1988, XVI, s.196; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye Büyük İslâm Tarihi*, XII, çev. Mehmet Keskin, Çağrı, İstanbul 1994, s. 323-324.

öldürülmeden kısa bir süre önce rüyasında birkaç köpeğin saldırısına uğrar, bunlardan birini öldürür ancak geri kalan köpekler kendisinden intikam alır. Aksungur bir Cuma namazında her nasılsa rüyasındaki köpek sayısınca Bâtınının saldırısına uğrayıp öldürülür.³²

Nureddin Mahmud b. Zengi'nin Rüyası

Zengi ailesine mensup şahısların rüyalarına ilişkin kaynaklarda pek az bilgi vardır. Bu döneminin tanıklarından rüya konusunda bir eser de vermiş olan tarihçi Usâme İbn Munkız dahi hatıralarında bu aile üyelerinin ne yazık ki hiçbir rüyasını kaydetmemiştir. Zengilere ait elimizde yalnızca iki rüya örneği mevcut olup ikisinin de merkezinde Nureddin Mahmud b. Zengi yer alır. Bu rüyalarda onun merhametine, adaletine, dindarlığına ve Haçlılara karşı yürüttüğü mücadelelerde gösterdiği gayrete bir tür gönderme yapılır. Adaleti ve merhameti Veziri Kayseranî'nin bir rüyası ve bu rüyaya yaklaşımı üzerinden işlenir. Kayseranî bu rüyada Nureddin'in elbiselerini yıkar. Vezir münasip bir vakitte rüyasından Nureddin'e bahseder. Rüneyı dinleyen Nureddin, Kayseranî'ye vergilerin ve harçların kaldırılması için bir ferman yazılmasını emreder ve "Senin rüyanın yorumu budur" der.³³ Diğer meziyetleri ise Musul'da gördüğü bir rüya sonrası aldığı kararla sergilenir. Bu rüyada Peygamber ona "ülkene geldin ve rahatın yerinde. Cihadı ve din düşmanlarıyla savaşı terk ettin" der. Musul'a yeğenleri arasındaki ihtilafı çözmek için gelmiş fakat memleket hasreti ağır bastığı için burada kalış süresini uzatmış olan Nureddin, o günün sabahı erken bir vakitte, kimseye haber vermeden, Haçlılarla mücadeleye dönmek için Musul'dan ayrılır.³⁴

Türkiye Selçuklu Ailesi Üyelerinin Rüyaları

Türkiye Selçuklu ailesinden Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın rüyaları oldukça dikkat çekicidir. Sultan'a bu rüyaların bir kısmında gerçek hayatta yakın ilişki kurduğu Sufi şeyhler rehberlik eder. Nitekim tahta geçeceğinin işaretlerini rüyasında büyük mutasavvıf Ömer b. Muhammed el-Sühreverdî'den alır. Bu rüyada Sufi önder, Sultan'ın ayaklarındaki bağı çözer, kollarının arasına alarak kucaklar, elinden tutup katıra bindirir ve "Amacına ulaştın, muradına erdin" der. Sultan rüyayı şeyhin himmetinin daima kendisiyle olacağına tevîl eder ve çok geçmeden Sivas'ta sultan ilan edilir.³⁵

³² İbnü'l Esîr, 1987, X, s. 501.

³³ İbn Kesîr, 1988, XVI, s. 487.

³⁴ Ebû Şâme, *Kitâb er-Ravzateyn*, II, thk. İbrâhim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997/1418, s. 177.

³⁵ İbn Bibî, *el-Evamirü'l-'Ala'îyye Fi'l-Umuri'l-'Ala'îyye*, II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, s. 223, 249; Halil Çetin, "Osmanlı Saltanat Rüyaları ve Tarihi Bağlam", *Tarih İncelemeleri* 17/1, 2012, s. 47.

Sultan bir başka rüyasında ise gerçek hayatta müridi olduğu Bahaeddin Veled tarafından ziyaret edilir. Yassı Çemen savaşı öncesi görülen bu rüyada Bahaeddin Veled elindeki asayla Sultan'ı göğsüne vurarak uyandırır. Sultan uyanır uyanmaz yanındakilerle atları eyerleyip yola çıkar.³⁶

I. Alaeddin Keykubad'a devletinin sonu da yüksek manalar içeren bir rüya ile ayan olur. Bu rüyada Sultan'ın başı altın, göğsü saf gümüş, göbekten aşağı kısmının tamamı tunç, her iki kalçası kurşun, iki ayağı da kalaydır. Bahaeddin Veled, Sultan'ın bu rüyasını,

“Sen dünyada oldukça insanlar rahat, temiz yaşayacaklar ve altın gibi kıymetli olacaklar. Senin ölümünden sonra, senin oğlunun zamanı, senin zamanına nispetle gümüş derecesine; ondan sonra, oğlunun oğlu zamanında tunç mertebesine düşecekler, alçak ve haris insanlar başbuğ olacaklar. Saltanat üçüncü batna geldiği vakit, her taraf karışacak, halk arasında dürüstlük, vefa ve şefkat kalmayacak. Dördüncü ve beşinci batna eriştiği vakit, Rum ülkesi tamamıyla harap olacak. Bütün ülkeleri pis fesat ehli kaplayacak. Selçuk ailesi zevale uğrayacak, dünyanın nizamı çığırından çıkacak, soysuz küçükler büyüklerin yerine geçecek, önemli işler alçak adamların elinde kalacak” diye tabir eder. Tabiri dinleyen Sultan ve oradakiler feryat eder.³⁷

Türkiye Selçuklu ailesinden sultan II. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşâh'a da kardeşi Mesud'a karşı giriştiği mücadelenin kötü sonu bir rüya ile malum olur. Şahinşâh bu rüyayı kardeşi Mesud ile kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin birlikte kendisine karşı harekete geçtiği sıralarda görür. Rüyada Şahinşâh'ın etrafını bir sürü fare kuşatır ve elindeki ekmeği kemirmeye başlar. Şahinşâh tam onları kovarken hepsi birdenbire aslana dönüşür ve onu yere serer. Sultan bu rüyanın akabinde Mesud'un ordusuyla karşılaşır, firar edip bir kaleye sığınır ancak burada yakalanır. Daha sonra gözlerine mil çekilir ve Mesud'un emriyle öldürülür.³⁸

Harizmşahlı Devlet Adamlarının Rüyaları

Burada temas edeceğimiz rüyalar, Atsız'ın hariç, kişilerin ve devletin sonu üzerine kuruludur. Atsız'ın rüyasının konusu ve bu rüyayı doğuran şartlar kısaca şöyledir: Atsız hükümdarlığının ilk yıllarında Sultan Sencer'e sadakatle hizmet eder. Sultan Sencer, Tamgac Han'ın isyanı (524/1129-30) nedeniyle Maverâünnehir'e düzenleyeceği sefere Atsız da katılır fakat

³⁶ Ahmed Eflâkî, *Menâkibu'l Arifin, Âriflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet, İstanbul 1973, s. 138-139.

³⁷ Eflâkî, 1973, I, s.46; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken İstanbul 2014, s. 421.

³⁸ Turan, 2014, s. 186.

ordunun gerisinde kalır ve konakladığı yerde bir gece rüyasında Sultan'ı tehlikede görür. Uyanır uyanmaz vakit kaybetmeden harekete geçer ve Sencer'i bir av yerinde bir grup asker ve köle arasında maruz kaldığı tehlikeden kurtarır. Sultan, Atsız'ın ansızın ortaya çıkmasına şaşırır ve ona bu durumdan nasıl haberdar olduğunu sorunca "rüyamda gördüm" cevabını alır.³⁹ Belli ki bu rüya Atsız'ın Sultan'a duyduğu sadakate ve bağlılığa yönelik üstü kapalı bir atıftır. Fakat bu seferden beş yıl sonra Atsız'ın, Gazneli Behram Şah'a karşı düzenlenen sefer sırasında Sultan'a komplo hazırlığı içinde olduğuna dair yayılan haberler nedeniyle Sultan'la arası açılmış ve daha sonra birçok kereler isyan etmiştir.⁴⁰

Muhammed Harizmşah rüya yorumlarına önem vermiştir. Kazvini onun sarayında Hintli meşhur rüya yorumcusu bir kadından bahseder.⁴¹ Sultan'ın bu işin ehli kişileri sarayında istihdam ettiği anlaşılıyor. Sultan'ın detaylarını bilemediğimiz pek çok rüyası olduğu bilinmektedir. Nitekim Cuveynî, Moğol takibatı sırasında Sultan'ın bozuk olan moralinin pek çok kötü düş nedeniyle daha da bozulduğunu kaydeder. Sultan bu rüyalarından birinde "yüzleri yara bere içinde, saçları dağınık nuranî yüzlü şahıslarla onların yanında karalar giymiş, yas tutan kadınlara 'Siz kimsiniz?' diye sorar". Kadınlar bu soruyu "Biz İslâmız" şeklinde yanıtlar.⁴² Sultan bu rüyayla devletin ve İslâm âleminin uğrayacağı felaketleri önceden tahmin eder.

Harizmşahlı devlet adamı tarihçi Nesevî de devletin yıkılacağını yine bir rüyayla sezer. Nesevî rüyasının hazırlık aşamasında Moğolların Celaleddin Harizmşah'ı takibe kalktıklarını dair bir haber alır. Bu kederli haberi aldığı gün endişeli bir halde uykuya dalar ve rüyasında şunları görür:

"Rüyamda başımı dizlerim üstünde gördüm; başımda ne saç ne sakal kalmamış, sanki hepsi yanmıştı. Rüyam içinde bunu şöyle tabir ettim: kendi kendime dedim, baş sultana delalet eder ki o da mahvolmuş kurtulamayacaktır; sakal onun haremine işarettir, onlar da esir olmuşlardır demektir; saçlarıma gelince o da onun serveti demektir ki yakında mahvolacaktır"⁴³

Emir Timur'un Rüyaları

Timur devlet meselelerinde her ihtimali hesaplayan, hiçbir işi şansa bırakmayan bir devlet adamı portresi çizer. Bununla birlikte rüyalarına

³⁹ Ata Melik Cuveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013, s. 256; Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hanedanlar Târîhi)*, çev. Fahri Unan, TTK, Ankara, 2021, s. 106.

⁴⁰ Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *DİA*, C. 36, s. 510.

⁴¹ Schimmel, 2005, s. 57.

⁴² Cuveynî, 2013, s. 177-178.

⁴³ Nesevî, *Siretu Celaleddin Mengüberti, Celâlüttin Harezemşah*, çev. Necip Asım, İstanbul Devlet Matbası, İstanbul 1934, s. 154.

ehemmiyet vermiş, sezgilerine güvenmiştir. Timur'un sezgileri güçlüdür.⁴⁴ Yezdi, Özkent'te Adilşah'ın tertip ettiği şölen sırasında Timur'a "...içinden bir ses orda durmamasını fısıldayınca" hemen meclisi terk ederek atına atlayıp askerlerinin arasına döndüğünü ve böylece Adilşah'ın kendisine yönelik tertip etmeyi düşündüğü suikast girişiminden kurtulduğunu yazar.⁴⁵ Timur'un rüyaları gerçek hayatta karşılık bulur. Fakat rüyalarında görünür kılınanlarda Timur'un iradesi konuşur.⁴⁶

Timur'a rüyalarında iletiler sözseldir, kesin bilgi içerir ve yoruma muhtaç değildir. Rüyasında ilk zaferini kimliği belirsiz bir kişilikten duyar. Timur, İlyas Hoca üzerine yürümeden önce gördüğü bu rüyada biri ona "Tasalanma ve rahat ol, çünkü Tanrı zafer ve saltanatı sana verdi" der. Timur rüyadaki sesin ilahi kaynaklı olduğuna kanaat getirip rüyasını sırmışçasına herkesten saklayarak yalnızca müttefiki Emir Hüseyin'e anlatır. Rüyaı dinleyenler sevince boğulur.⁴⁷ Emir Timur'a Buhara'nın alınışı eski bir menkıbeye göre yine rüyasında duyurulur. Bu menkıbeye göre Timur yolda Yesi'ye uğramış ve burada Hoca Ahmed Yesevî rüyasına girerek "Ey yiğit! Çabuk Buhara'ya git, inşallah oradaki şahın ölümü senin elindedir, senin başından çok şeyler geçse gerektir, bütün Buhara halkı zaten seni bekliyorlar" demiştir. Bu rüya münasebetiyle Timur ertesi gün Türkistan hâkimi Nogaybak Han'ı çağırır ve Yesevî'nin kabrine bir âsitane yaptırması için ona pek çok para verir.⁴⁸ Timur'a oğlu Cihangir'in hastalığının ağırlaştığı da benzer şekilde rüyasında tasavvuf erbabı Şeyh Burhaneddin Kılıç tarafından söylenir. Timur uyanınca bu rüyayı oğlunun hastalığının ağırlaştığına yorar ve durumunu öğrenmek için derhal adamlarını gönderir. Timur bu rüyanın akabinde yine kötü bir rüya görür ve morali büsbütün bozulur. Oğlu Cihangir bu rüyadan sonra kısa süre içinde vefat eder.⁴⁹ Timur'un yorum gerektiren tek rüyası, geleceğinin Semerkant'ta olacağını bildiren rüyasıdır. Timur bu rüyayı tam da Emir Hüseyin'le barış arifesinde gündemine alır. Bu rüyada, "Hocend (Seyhun) nehrine her taraftan sel suları akıyormuş. Kendisi bir ağaç üzerinde oturup Yüce Tanrı'ya secde eder, sudan necat dilermiş. Sonra bayılmış ve gözünü açtığında kendisini nehir kenarında bulmuş, Hocend nehri yine aynı şekilde

⁴⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, *Emir Timur (Zafername)*, çev. Ahsen Batur, Selenge, İstanbul 2013, s. 63, 66, 75.

⁴⁵ Yezdi, 2013, s. 111.

⁴⁶ Schimmel, 2005, s.16.

⁴⁷ Yezdi, 2013, s. 55; Nagel Tilman, *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München 1993, s. 107.

⁴⁸ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, TTK, Ankara 1976, s. 41.

⁴⁹ Yezdi, 2013, s.114-115; Nizamüddin Şâmi, *Zafername*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1987, s. 87.

kaynayıp duruyormuş. Derken kendisini Semerkant'ta bulmuş ve o sulardan kurtulmuş”.

Timur uyandıktan sonra suyu ve seli orduya yorar, eğer zafer ve fetih gelecekse bunun Semerkant'tan geleceğini anlar.⁵⁰

Osmanlı Hükümdarlarının Rüyaları

Çalışmamızın giriş kısmında belirttiğimiz üzere burada, kâfi derecede çalışılmış olan Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi'nin saltanatlarını müjdelediği iddia edilen rüyalara girmeyeceğiz. Osmanlı hükümdarlarının rüyalarına hem tarih kaynaklarında ve hem de menakıpnamelerde yer verilir. Alevi, Sünni ve Bektaşilerde farklı yönleriyle benimsenen Sarı Saltuk ve Bektaşî terbiyesinden gelen Seyyid Ali Sultan'ın menkıbeleri bunların en meşhurlarındandır. Bu menakıpnamelerde kimi Osmanlı hükümdarının rüyalarından da bahsedilir. Seyyid Ali Sultan Menakıpnamesi böyle bir rüya ile başlar. Orhan Gazi'ye veya Yıldırım Han'a yakıştırılan bu rüyada Peygamber Rumeli'nin fethini muştular ve bunun için yardıma gelecek erenlerden Rüstem'e uyulmasını nasihat eder.⁵¹ Saltuknamede ise benzer şekilde Fatih Sultan Mehmet'e İstanbul'un fethini rüyasında Sarı Saltuk müjdelir.⁵² Rüyada erenlerin yardıma gelmesi, İstanbul'un alınacağını Saru Saltuk kanalıyla duyurulması tesadüfi değildir. Toplum, Balkanların fethinde ve Türkleşmesinde önemli roller icra eden kahraman Horasan erenlerini, benzer meziyetlerle donatılmış bu iki hükümdarla bir şekilde ilişkilendirmek istemiş ve bu bağlantıyı menkıbelerde rüyalarla inşa etmiştir. Saru Saltuk'un menkıbeleri ağızdan ağıza dolaşmış ve Sultan Cem'in talimatıyla yedi yıl süren bir çalışmayla derlenmiştir. Osmanlı hükümdarlarından II. Beyazıt da, Sarı Saltuk için Babadağ'da yaptırdığı mezarın yerini yine bir rüyasına dayanarak seçmiştir.⁵³

Fatih Sultan Mehmed, Otlukbeli savaşı öncesi bu savaşın neticesini bir rüyasıyla sezer. Bu rüyada Fatih, Uzun Hasan'la bir meydanda güreş tutarlar, önce Uzun Hasan, Fatih'in bir dizini yere değdirip galip gelir, sonra Sultan hemen kalkar Uzun Hasan'ın göğsüne şiddetli bir yumruk vurup ciğerinden

⁵⁰ Yezdî, 2013, s. 85; Şâmî, 1987, s. 58; Nagel, 1993, s. 114; Schimmel, 2005, s. 325.

⁵¹ Hâilî İbrahim Şahin, “Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, S. 53, 2010, s. 319, 321; Fatma Yılmaz, “Balkan Fethinde Rol Alan Sarı Saltuk ve Seyyid Ali Sultan Hakkındaki Menakıpnamede Yer Alan Efsanevi Motifler Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, S. 99, 2021, s. 85.

⁵² Yalçın Çakmak, “Fatih Sultan Mehmet Dönemi Din Algısını Saltuk-nâme Üzerinden Okumak” *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 3/12, 2020, s. 496-497; Yılmaz, 2021, s. 84-85.

⁵³ Yılmaz, 2021, s. 81, 83.

bir parça koparır ve yere atar.⁵⁴ Fatih'in rüyası sıkıntıdan feraha çıkış olarak yorumlanır ve bu yorum Kur'an'dan tefeül edilerek sağlanması yapılır.⁵⁵ Tıpkı Fatih gibi düşmanı Uzun Hasan da kimi zaferlerinin müjdesini rüyalarıyla alır ve Kuran'dan tefeül ederek bu rüyaların neticesinden emin olur. Örneğin, Sultan Ebu Said Mirza ile karşılaşmadan önce savaş hazırlıklarıyla meşgul olduğu günlerde rüyasında büyük heybetli ve cüsseli biri ona yönelir, yaklaşınca ayağı havaya kalkıp başı yere oturur ve ondan kırmızı sahtiyan şeklinde bir baş görünür. Uzun Hasan sabah olunca hemen eline bir Kur'an alıp tefeül yapar, çıkan sonuçla rüyasına iyice güvenir.⁵⁶ Daha sonra Timurlu ordusu ezici bir şekilde mağlup edilir.

Memlûk Devlet Adamlarının Rüyaları

Memlûklerde siyasi rüyalar gelecekte yaşanacakların tam anlamıyla uykuda tezahürü gibidir. Fakat hem tarihçiler hem de rüya sahipleri bu rüyaların doğruluğuna gölge düşürür. Buna temelde iki sebep yol açar. Birincisi, Memlûk tarihçilerinin okuyucuda merak uyandırmak için kimi rüyaları uydurmaları,⁵⁷ kimi rüyaları da daha ilginç bir noktaya taşımak için esrarengiz bir anlatıya dönüştürmeleridir. İkinci neden ise rüya sahiplerinin duyurmak istedikleri düşüncelerini, gizli gündemlerini kurguladıkları rüyalar vasıtasıyla dışa vurmuş olabilecekleri ihtimalidir. Örneğin, aşağıda vereceğimiz Emir Karasungur'un, kısmen de Hüsameddin Laçin'in rüyalarında bu düşünce ağır basar. Aynı düşünce Makrîzî'nin Sultan Eşref Halil'in öldürülmesi ile Laçin'in öldürülmesi arasında kurduğu mistik bağlantıda verdiği hadisede de ortaya çıkar. Bu genel değerlendirmeden sonra bu rüyaların anlatımına geçebiliriz.

Memlûklerin büyük emirlerinden Karasungur, Hüsameddin Laçin'le birlikte Sultan Eşref Halil'in öldürülmesinde yer alır ve akabinde her ikisi de ayrı yerlerde bir süre saklanır. Bu zaman zarfında Karasungur kendisi ve Laçin hakkında bir rüya görür ve sırf rüyasını paylaşmak için Laçin'i saklandığı yerden çağırır. Laçin bu çağrıya icabet eder ve bir sandık içinde gizlice Karasungur'un kaldığı mekâna gelir. Karasungur rüyasından dolayı kendisine düşmanlık gütmemesi için Laçin'den önce teminat alır ve ardından rüyasını anlatmaya başlar. Makrîzî, Karasungur'un ağzından bu rüyayı şu şekilde

⁵⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi* (1299-1481), çev. Ahmed Ağırakça, İnsan, İstanbul 1995, s. 282; Ahmet Yüksel, "Rüyalar ve Osmanlı İmparatorluğu" *Akademik Bakış Dergisi*, S. 45, 2014, s. 2.

⁵⁵ Müneccimbaşı, 1995, s. 282.

⁵⁶ Tihranî, 2014, s. 310.

⁵⁷ Samira Kortantamer, "Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-'Acâib vel-Garâib", *Tarih İncelemeleri*, IX, 1994, s. 81-83.

nakletmektedir:

“Sanki sen (Laçin), hükümdarların âdeti üzere, kuyrukları düğümlü, yeleleri örülü, rikâbları altınlı atların önünde atına binmişsin. Sonra atından indin ve hilafet hilati giymiş vaziyette minbere oturdun. Beni çağırıp minberin üçüncü basamağına oturtun, benimle konuştun ve sonra beni ayağımla ittin. Ben de minberden düştüm ve düşerken izledim.”⁵⁸

Karasungur rüyasının kısaca yorumunu da yapar. Minberin yanında oturmasını Laçin'e yakınlık, tekmeyle uzaklaştırılmasını uğursuzluk sayar. Laçin sultan olduktan sonra Karasungur'u vekil yapar, daha sonra da hapseder. Karasungur hapisteyken Laçin'e sürekli elçi gönderip “ey kardeşim müjdemim karşılığını ver” diye üsteler. Laçin ise elçiye gülümseyerek elçiye “ona selam söyle inşallah hapiste az kalacak” der.⁵⁹

Memlûk sultanlarından Eşref Halil yukarıda da belirtildiği üzere içlerinde Emir Laçin'in de yer aldığı bir grup emir tarafından bir av sırasında öldürülmüştür. Makrîzî, Eşref Halil'in öldürülmeden önce bunu hissettiğini kaydeder. Fakat Makrîzî bu hadiseyi rüya mı, hayal mi yoksa yalnızca kurgu mu olduğu kestirilemeyen bir çerçeve içerisinde kaleme alır. Bizde kısmen rüya izlenimi uyandıran bu hadise Makrîzî tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“...el-Eşref Halil av halkasıdaydı ve arkasında silah taşıma sırası Laçin'deydi. Bedreddin Bektut el-Alai'ye'nin de silah taşıma nöbeti vardı. Laçin, Bektut'un halkadaki yerine gitti ve Sultan'ın silahını verip Sultan'a doğru yönelmesini emretti. Bektut silahı aldı ve Sultan'a doğru ilerledi. Laçin de, Bektut'un durmuş olduğu yerde durdu. Bektut, Sultan'a yaklaştığında onu atının üstünde, bir tarafı kırbaçlı ve eğerin hizasına sabitlenmiş asasını alınının altına koymuş ve başını ona yaslamış buldu. Sultan sanki aşırı düşünceden dalmış gibiydi. Sonra Sultan baktı ve ‘Ey Bektut Vallahi baktım ve gördüm, Laçin arkamdaydı. Elinde silah ve kılıç taşıyordu ve onun bana kılıçla vurduğunu tahayyül ettim ve ona bakıp ‘Ya şakîr silahı Bektut'a ver ve sen onun yerinde dur dedim’. Bektut cevaben ‘Sultanın aklına bunun gelmesinden Allah'a sığınırım. Laçin bunu aklına getirecek en son insandır. O, Sultan'ın ve şehid Sultan'ımın memlûküdür ve onun şerefli evinin yetiştirdiğidir’ dedi. Sultan da ona ‘Sana anlattığım yalnızca aklıma gelenlerdi’ dedi. Bektut ‘Laçin için endişelendim ve ona nasihat vermek istedim ve o gece ona billah Sultan kaçınıyor, ne silah taşınmasını çoğalt ne de onunla yalnız kal’ dedim. Laçin şaşırıp güldü ve ‘Sadece Sultan'ın hislerine gülüyorum. Vallahi bana bakıp ya şakir dediğinde ben kılıcı çekip onu öldürmek niyetindeydim’ dedi”.⁶⁰

⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbu's-sülûk li-ma'rifeti duveli'l-mülûk*, II, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997, s. 304.

⁵⁹ Makrîzî, 1997, II, s. 304.

⁶⁰ Makrîzî, 1997, II, s. 302-303.

Eşref Halil'den sonra sultanlık makamına geçen Laçın, Eşref Halil'le aynı akıbete uğrar. Makrîzî bundan yola çıkarak fantastik anlatımlarla Laçın'ı adeta ölümü hak eden bir kişiliğe büründürür.⁶¹ Güya Laçın öldürüleceği gece kuyruğu yere kadar değen bir kuyruklu yıldız görür ve yanındaki kadıya bunun anlamını sorar. Kadı, Laçın'den çekindiği için cevaben bunun hayırlı bir işin alameti olduğunu söyler. Fakat Laçın'ın ağzından her nedense sebepsiz yere “öldüren öldürülür” sözleri dökülür.⁶² Laçın yine o gün, silahhaneden getirilen yayı kırar ve sürekli “öldüren öldürülür” diyerek kendi kehanetini yaratır. Ayrıca, namazlarında Gazan Han'la karşılaşmaya yetecek kadar uzun ömür diledikten sonra “Ben ecelin beni onunla karşılaşmadan önce fark etmesinden korkuyorum” sözleriyle ecelini çağırır.⁶³ Makrîzî için Laçın'ın sezgisi asılsız değildir; Sultan Eşref Halil'in öldürülmesine karışmış ve “o günden itibaren şüphesiz öldürüleceğini hissetmiştir”.⁶⁴ Laçın'ın rüyası işte bu kehanetler silsilesinin en makul halkasıdır. Zira Laçın, emirlerinin kendisini öldüreceğini önceden sezmiş ve bir önlem olarak kalede oturmaya başlamıştır. Aşağıda vereceğimiz rüyası da işte bu siyasi ortamın bir yansımasıdır. Bu rüyaya göre “Laçın, Kale'nin Kille kapısında naibin yerinde oturuyormuş, naip de onun önünde duruyormuş. Sonra naip onu belinden sıkmış, Laçın de kalkıp bir basamak çıkmış ve Gürcü'yle karşılaşmış. Gürcü ona bir mızrak saplamış ve Laçın de anında kül yığınına dönmüş.”⁶⁵

Laçın bu rüyayı, rüya tabirinde üstad Alaeddin İbn el-Ensârî'den tabir etmesini ister. Alaeddin b. el-Ensârî rüyayı Laçın'ın Gürcü'nün eliyle öldürüleceğine yorar. Laçın rüyanın duyulmasından endişe ederek Alaeddin b. el-Ensârî'ye bunu sır olarak saklamasını emreder ve ona 50 dinar verir. Alaeddin b. el-Ensârî güvenilir bir şahsiyettir. Laçın'ın yanından ayrıldıktan sonra karşısına çıkan Emir Mengütemür ona Sultan'ın rüyasını sorunca Sultan'ın haremiyle alakalı bir rüya deyip Emir'i geçiştirir. Bu sohbet sırasında Mengütemür kendi rüyasından söz açar fakat İbn el-Ensârî rüyada kan görmek rüyayı geçersiz kılar kuralını bahane ederek sohbeti kesip oradan ayrılır. Bu hadisenin üstünden yaklaşık yirmi gün sonra Alaeddin b. el-Ensârî, Laçın'ın karısı olan Melikü'z-zâhir'in kızının rüyasını da tabir eder.⁶⁶ Hatun'un rüyasında Sultan oturur vaziyettedir ve üstünde kartala benzer bir kuş dolanır ve sarığını kapıp evin yukarısına doğru uçar, evi gözetleyen bir karga da Gürcü diye üç kere bağırır. Alaeddin b. el-Ensârî Hatun'a bu rüyanın üç Cuma'ya kadar yorumlanmamasını tavsiye eder. Bu rüyanın üstünden iki

⁶¹ Makrîzî, 1997, II, s. 302

⁶² Kortantamer, 1994, 78.

⁶³ Makrîzî, 1997, II, s. 302-303.

⁶⁴ Makrîzî, 1997, II, s. 302-303.

⁶⁵ Makrîzî, 1997, II, s. 304.

⁶⁶ Makrîzî, 1997, II, s. 304-305.

Cuma geçince Gürcü, Laçın'ı öldürür.⁶⁷ Abaka Han da ölmeden önce rüyasında kargalar üç defa Abaga diye ötmüş, av köpekleri ulumuştur.⁶⁸ Türklerde, rüyada karga görülmesi hayra yorumlanmıştır. Türk mitolojisinde karga, Azrail'in sembolleştirildiği hayvan olarak karşımıza çıkar.⁶⁹ Gerçek hayatta köpeklerin uluması da iyi sayılmamıştır. Eşref Barsbay ölümüne neden olan hastalık sırasında rivayete göre rüyasında kırmızı örtülü bir Arap gördüğü için çiftçilerin ve kölelerin kırmızı örtüyle dışarı çıkmasını yasaklar ve köpekleri de büyük ihtimalle ölümü çağrıştırdıklarından dolayı uğursuz varsaydığından toplatarak Cize'ye nakledilmesini emreder (Zilkade 841/Nisan-Mayıs 1438).⁷⁰

Memlûklerde rüyalar, saltanat tebşiri konusunda da devreye girer. Sultan olacaklara bu müjde hem kendilerinin hem de emirlerin, şeyhlerin veya herhangi bir kişinin rüyalarıyla bildirilir. Memlûk Sultanı Kutuz'un sultanlık makamına yükselmeden evvel rüyasında Hz. Peygamber'in "Sen Mısır'ı ele geçireceksin ve Moğolları yeneceksin" müjdelerini verdiği ve rüyasını dinleyen hoşdaşına "Peygamberin sözünden şüphe olmaz" dediği rivayet edilir.⁷¹ Aynı şekilde Memlûk Sultanı Şihabüddin Ahmed'e (d. 1318 ö. 1344) de Kerek'te sürgündeyken rüyasında Peygamber Kerek'ten inip tahta geçmesini emreder ve bu rüya sevinçle karşılanır.⁷² Kalavun sultan olmadan önce Şeyh Ali el-Beka da rüyasında Kalavun'un muhafızlarından birinin bir başkasının kulağına "Bu Kalavun, Halavun'u darmadağın edecek" diye fısıldadığını duyar. Bu rüya Kalavun'a anlatılınca "Bunlar karma karışık düşler" der ve üzerinde durmaz. Fakat Baybars el-Mansûri bu rüya hadisesinin insanlar arasında ağızdan ağıza dolaştığını söyler ki bu, rüyanın doğru olup olmadığı bir yana, bu tarz rüyaların halk arasında yarattığı tesiri özetler.⁷³ Emir Taybars el-Hazindâr da, Laçın'ın sultan olacağını bir rüyayla tahmin eder. Taybars'ın rüyasında "Laçın dalgalı bir denize düşmüş. Bazen suda kayboluyor, bazen yüzüyormuş. Bu sırada rüzgâr önce şiddetlenmiş sonra

⁶⁷ Makrîzî, 1997, II, s. 305; Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, Ege Ün Fen Edeb Fak, İzmir 1993, s. 44; Barbara Langner, *Untersuchungen zur historischen Volkskunde Ägyptens nach mamlukischen Quellen*, Berlin 1983, s. 80.

⁶⁸ Muhyuddîn İbn Abduzzâhir, *Teşrifü'l eyyâm ve'l-usûr fi sireti el-Melikü'l Mansur*, I/II, thk. Murad Kamil, Kahire 1961, s. 3.

⁶⁹ Semih Büyükkol ve Sabriye Öztütüncü, "Türk Mitolojisindeki Karga/Kuzgun İmgesinin Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14/33, 2021, s. 134.

⁷⁰ İbn İyâs, 1982, II, s. 185-186.

⁷¹ Kortantamer, 1994, s. 83.

⁷² İbn Kesîr, 1998, XVIII, s. 442.

⁷³ Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. Hüseyin Polat, TTK, Ankara 2016, s. 82.

durmuş ve deniz sakinleşmiş. Laçın de meliklerin atına benzer bir atın üstünde denizden çıkmış ve sultan alayı gibi bir alayla yürümüş”.

Taybars rüyasını Laçın'e anlatınca Laçın bu rüyayı çok beğenir ve ona bir emirlik vadeder.⁷⁴ İbn Şâhin'e göre Memlûk sultanı Tatar'ın devletin başına geçeceğini de bir zat rüyasında duyar. Bu rüyada kocaman bir otağın karşısında oturan yoksul bir derviş Türkçe olarak “Bin gömlek, Ey Tatar!” diye bağırmakta yani Tatar adını taşıyan bir emire seslenmektedir”. Tatar 1421 yılında tahta geçtiğinde bu rüyadan haberdar olur ve yoksullara bin gömlek dağıtır.⁷⁵ Sultan Berkûk'a da sultanlığı yine bir rüya kanalıyla müjdelendir. Berkûk, Dımaşk civarındaki bir kilisenin zemininde uykuya dalar ve rüyasında cennetten inen iyi pişmiş bir ekmeği kafasının üstünde dolaşırken yakalar ve yer. Uyandıktan sonra yola çıkar ve rüyasını yolda karşılaştığı bir keşişe anlatır. Berkûk bu rüyadan keşiş dışında kimseye bahsetmez. Bu rüya Berkûk'un zihnini epeyce kurcalar. Nihayetinde Şam naibi Emir Mencek rüyayı öğrenir ve keşişi sorgulattır fakat keşiş duyduklarını inkâr eder. Mencek rüyanın peşini bırakmaz, rüya yorumcularını, astrologları ve ilm-i kıyafet ehlini çağırıp rüyayı tefsir etmelerini ister. Neticede rüyanın, Berkûk'un saltanatına işaret ettiği, beden özelliklerinin de bunu teyit ettiği anlaşılır. Bu yaşananlar “Mencek'de Berkuk'a karşı hem saygı hem de korku uyandırır”.⁷⁶ Memlûklerin Şam nâibi Cânim da H. 865/1460-1461 senesinde sultan olma ümidini tasavvuf ehlinin rüyalarıyla ve müneccimlerin hükümleriyle beslemiştir.⁷⁷ Memlûk emirlerinden muhteşem rüya yorumcusu İbn Şâhin de Kerek'e vali olarak atanacağı sonucuna rüyalarıyla varmıştır. Bir rüyasında bir hilat görür. Farklı bir rüyasında da develerle atlar güreşir, İbn Şâhin bunların arasındaki bir yükseltiyi çıkar ve kalabalık insan grupları onun çıktığı yere kurutulmuş yoncalar getirir.⁷⁸

Memlûk devlet adamları rüyalarda kendilerinden arzu edilenleri hayata geçirmek ve kötü rüyaların da olası sonuçlarından kaçınmak için bir çaba içine girer. Muhammed b. Kalavun'a rivayete göre rüyasında Peygamber, Seryâkûs denilen yerde bir hankah yaptırmasını emreder ve Sultan bu rüya üzerine hankahın yapımına başlar. Hankah bitince tasavvuf erbaplarına verilir.⁷⁹ Halep naibi Emir Baydemir'in rüyasına da daha önce kötülük yaptığı bir kadın

⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir*, IV, thk. Muhammed el-Yalavî, Dârü'l garb el-İslamî, Beyrut 2006, s. 13.

⁷⁵ Schimmel, 2005, s. 323.

⁷⁶ Abdullah Mesut Ağır, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*, Selenge, İstanbul 2021, s. 107-108.

⁷⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nücüm*, 1972, XVI, s. 228-229

⁷⁸ Schimmel, 2005, s. 322.

⁷⁹ İbn İyâs, 1982, I/I, s. 454; Langner, 1983, s. 69; Schimmel, 2005, s. 286.

girerek ona üç sefer “Bizden uzak ol!” dedikten sonra “Seni Allah’a şikâyet ettim ve o seni azletti” der. Bu rüya sonrası korkuya kapılan Emir bağışlaması için derhal kadına mal gönderir ama kadın kabul etmez. Bu rüyanın üstünden üç gün geçince Emir naiplikten azlediliş (748/1347-1348) haberini alır.⁸⁰ Emir Beylik de rüyasında, öldüğü zannedilen üstazı Emir Aydemir el-Hatîrî (ö.H.737 Recep/Ekim-Kasım 1337) girer ve ondan kendi malından sadaka dağıtmasını ister. Beylik, Aydemir’in hayatta olduğundan habersiz onun malından o gün pek çok sadaka dağıtır.⁸¹ Yukarıda sözü edildiği gibi Tatar da saltanatını tebşir eden bir başkasına ait rüyada emredildiği şekilde fukaraya bin gömlek dağıtır. Eşref Kayıtbay’ın da daha önce emirlerinden aldığı yüklü miktardaki malları gördüğü bir rüyadan dolayı iade ettiği söylenir (Şaban 875/Ocak-Şubat 1471).⁸² Eşref Barsbay’ın da ölümünü çağrıştıran rüyasının sonuçlarından kaçınmak için kendince aldığı tedbirlerden yukarıda söz edilmişti. Sultan Kansu Gavri ise 919/1513-1514 yılında veba salgının şiddetlendiği sıralarda rüyasında yıldızların yere düştüğünü, sonra onları Ay’ın takip ettiğini görür. Rüyadaki yıldızlar askere, Ay da Sultan’a tevîl edilince Sultan kendisi için endişelenir ve dönemin anlayışına göre vebanın hızını azaltmak için pek çok vergiyi kaldırır.⁸³

Buraya kadar sözü edilen rüyaların yarattığı etkinin uç noktasını Sultan Kansu Gavri’nin kendisine anlatılan bir rüyaya dayanarak aldığı karar gözler önüne serer. Sultan Kansu Gavri iktisadi sıkıntılar çekmektedir. Bu sıralarda bir adam huzuruna çıkar (14 Zilhicce 915/5 Nisan 1509) ve rüyasında Eski Kahire’deki Hâkim Cami’nin sütunları altında defineler bulunduğunu gördüğünü söyler. Sultan büyük bir hazine bulma umuduna kapılır ve bu camide hemen kazılara başlanmasını emreder. Fakat danışmanları altınların hangi sütunun altında olduğunun bilinmediğini söyleyerek onu engeller.⁸⁴ İbn İyâs bu hazine olayının aynısının el-Eşref Barsbay’ı da meşgul ettiğinin (Şaban 841/Ocak-Şubat 1438) söylendiğini fakat doğrusunun Kansu Gavri zamanında yaşandığını ekler.⁸⁵

Buraya kadar mevzubahis edilen rüya örneklerini diğer Türk hâkimlerinin rüyalarıyla çoğaltmak mümkündür. Örneğin, Babürlü Celaleddin Muhammed Ekber’e adının konulmasına bir rüya ile karar verilmiştir.⁸⁶ Sultan Üveys

⁸⁰ Makrîzî, 1997, IV, s. 46.

⁸¹ Makrîzî, 2006, II, s. 209.

⁸² İbn İyâs, 1982, III, s. 56.

⁸³ İbn İyâs, 1982, IV, s. 304.

⁸⁴ İbn İyâs, 1982, II, s. 180; Schimmel, 2005, s. 323-324.

⁸⁵ İbn İyâs, 1982, II, s.180-181.

⁸⁶ Gülbeden Begüm, *Hümayunnâme*, çev. Abdurrah Yelgar-Eymen Manyas, TTK, Ankara 1944, s. 178.

öleceğini rivayete göre rüyasında aldığı bir işaretten anlayınca tahtını oğluna bırakmış, kendisini ava ve ibadete adanmıştır.⁸⁷

Sonuç

Orta Çağ'ın genel sosyal yaşantı ikliminde rüyalar, gelecekte haber almaya meraklı toplumların bu merakını dindiren ve aynı zamanda besleyen yegâne araçlardan biridir. Fakat çağdaş araştırmacıların belirttiği gibi, Türk yöneticilerinin gördüğü idia edilen rüyalarının neredeyse tamamı kurgudur. Tarihçilerin kaleminde şekillenen bu rüyalara yine tarihçiler tarafından bir işlevsellik kazandırılır ve her bir rüya gayb âleminden gelen yerinde bir mesaja dönüştürülür. Bu işlevsellik herhangi bir meseleyle ilgili karar verme aşamasında ortaya çıkar. Bu nedenle rüyada verilen mesajların doğru okunması veya anlaşılması önemlidir. Bu iş, rüya sahipleri ve bu işten anlayan kişiler tarafından yapılır.

Rüyaların konusu çoğu zaman pek tabii gündemi işgal eden meselelerdir. Bunlar, devletin akıbeti, savaşın mağlup ve galibi, saltanat tebşiri, ölüm vakti ve şekli ve rüya sahibinin zihnini kurcalayan diğer konulardır.

Türk hükümdarlarının rüyaları, Tolunoğlunun, Alaaddin Keykubad'ın ve Gazneli Mesud'un rüyaları hariç, genelde anlaşılır, sade ve sembollerden uzaktır. Rüya yoluyla iletilen bilgilerin kaynağı genelde işitseldir ve gerçeğe yakındır. Bilhassa Memlûk devlet adamlarının rüyaları adeta gelecekteki muhtemel gelişmelerin uykuda provasından ibarettir.

Müslüman Türk devlet adamlarının rüyalarında mesajları dini önderlerden alırlar. Peygamber'in varlığı da bu noktada kullanıma açıktır. Saltanat tebşiri, sorunların çözümü rüyalarda getirilir Hz. Muhammed'e yüklenir. Saltanat tebşiri rüyalarda Hızır'ın da görevidir. Rüya sahiplerinin tasavvuf erbabına yakınlıkları doğrultusunda rüyalarında mesaj ileten kişiler arasında itibar sahibi şeyhler, tarikat önderleri ve dervişler de yerini alır. Alaaddin Keykubâd'a Ömer b. Sühreverdi ve Bahaeddin Veled, Timur'a Ahmed Yesevi ve Şeyh Burhaneddin Kılıç mesaj iletir. Şeyhlerin rüyalarında da kimi zaman gelecekte kesitler sunulur veya sunulduğuna inanılır.

Kaynakça

Ağır, A.M. (2021). *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*, Selenge, İstanbul.

Ahmed b. Mahmud. (2018). *Selçuknâme*, çev. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat

⁸⁷ İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur Selenge, İstanbul 2012, s. 112; Makrîzî, 2006, II, s. 95.

Yay, İstanbul.

- Ahmed Eflâkî. (1973). *Menâkibu'l Arifîn, Âriflerin Menkıbeleri*, I-II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet, İstanbul.
- Ata Melik Cuveynî. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.
- Aziz b. Erdeşiri Esterâbadî. (1990). *Bezme u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Babur. (1970). *Baburnâme (Babur'un Hatırâtı)*, I-III, çev. Reşit Rahmeti Arat, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Baybars el-Mansuri. (2016). *Et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. Hüseyin Polat, TTK, Ankara.
- Beyhakî. (2019). *Târih-i Beyhakî*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara.
- Bundârî. (1943). *Zubdetu'n-Nusra, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara.
- Büyükkol, S. & Öztütüncü, S. (2021). Türk Mitolojisindeki Karga/Kuzgun İmgisinin Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), s. 131-145.
- Çelebi, İ. (2008). "Rüya", TDV *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, s. 306-309.
- Çetin, H. (2012). Osmanlı Saltanat Rüyaları ve Tarihi Bağlam. *Tarih İncelemeleri*, 17 (1), s. 37-68.
- Ebu Bekr-i Tihranî. (2014). *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.
- Ebü Şâme. (1997/1418). *Kitâb er-Ravzateyn*, I-V, thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- Gülbeden Begüm. (1944). *Hümayunnâme*, çev. Abdurrab Yelgar-Eymen Manyas, TTK, Ankara.
- Hüseyinî. (1999). *Ahbârü'd-devleti's-Selcukiyye*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara.
- İbn Bibi. (1996). *El-Evamirü'l-'Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-'Ala'iyye*, I-II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- İbn İyâs. (1982). *Bedâi'z-zuhûr fi veķâii'd-duhûr*, I-V, thk. Muhammed Mustafa, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-amme li'l-kitâb, Kahire.
- İbn Kesîr. (1998). *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Dârü Hicr, Cize.
- İbn Kesîr. (1994). *El-Bidâye ve'n-nihâye Büyük İslâm Tarihi*, 1-14, çev. Mehmet Keskin, Çağrı, İstanbul.
- İbn Tağrıberdi. (1929-1972). *En-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, thk. Cemaleddin Şeyyâl ve Fehîm Muhammed Şalsût, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye,

Kahire.

- İbni Arabşah. (2012). *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. Ahsen Batur, Selenge, İstanbul.
- İbnü'l Esîr. (1987). *El-Kâmil fi't-Târih, Büyük İslam Tarihi*, I-XII, çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özeydın, Bahar, İstanbul.
- İmamoğlu, A. (2010/2). Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII (22), s. 21-47.
- Kaşgarlı Mahmud. (1985). *Divanu Lügati't-Türk*, I-III, çev. Besim Atalay, TDK, Ankara.
- Kalaycı, E. (2014). Oğuz Kağan destanında Türklerin lider anlayışı üzerine bazı tespitler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), s. 198-214.
- Kortantamer, S. (1993). *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, Ege Ün Fen Edeb Fak Yay, İzmir.
- (1994). Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-'Acâib vel-Garâib", *Tarih İncelemeleri*, IX, s. 69-87.
- Langner, B. (1983). *Untersuchungen zur historischen Volkskunde Ägyptens nach mamlukischen Quellen*. Schwartz, Berlin.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, TTK Ankara.
- Makrîzî. (1998). *El-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr: el-Hutatü'l-Makriziyye*, I-IV, nşr. Muhammed Ali Baydavî, Darül-kutübi'l-ilmiiye, Beyrut.
- (2006). *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir*, I-VIII, thk. Muhammed el-Yalavî, Dârü'l garbi'l-İslamî, Beyrut.
- (1997). *Kitâbu's-sülûk li-ma'rifeti duveli'l-mülûk*, I-VIII, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmiiye, Beyrut.
- Muhyuddîn İbn Abduzzâhir. (1961). *Teşrifü'l eyyâm ve'l-usûr fi sireti el-Melikü'l Mansur*, I/II, thk Murad Kamil, Kahire.
- Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah. (1995). *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, çev. Ahmet Ağırakça, İnsan, İstanbul.
- Nagel, T. (1993). *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München.
- Nesevî. (1934). *Siretu Celaledin Mengüberti, Celâlüttin Harezemşah*, çev. Necip Asım, İstanbul Devlet Matbası, İstanbul.
- Nizamüddin Şâmî. (1987). *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK, Ankara.
- Schimmel, A. (2005). *Halifenin Rüyalari*, çev. Tuba Erkmen, Kabalcı, İstanbul.
- Sevim, A. (2011). *Mir'âtü'z-Zamân fi Târihi'l-âyân'da Selçuklular*, TTK, Ankara.

- (2014). *El-Muntazam Fi Târîhi'l Ümem 'de Selçuklular*, TTK, Ankara.
- Şahin, H. İ. (2010). "Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, S. 53, s. 315-330.
- Şebankâreî. (2021). *Mecma'u'l-Ensâb (Hanedanlar Târîhi)*, çev. Fahri Unan, TTK, Ankara.
- Şerefüddin Ali Yezdî. (2013). *Emir Timur (Zafernâme)*, çev. Ahsen Batur, Selenge, İstanbul.
- Öteleş, Z. (2019). "Tasavvufun Metafizik Omurgası: Rüya-Fusûs Merkezli Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 43, s. 139-147.
- Özaydın, A. (2009). "Sencer", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, s. 507-511.
- Turan, O. (2014). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken İstanbul.
- Uludağ, S. (2008). Rüya. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, s.309-310.
- Usâme Ibn Munkız. (2006). *Kitabü'l-i'ibar, Usame Haçlılara Karşı*, çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo Siyah, İstanbul.
- Çakmak, Y. (2020). "Fatih Sultan Mehmet Dönemi Din Algısını Saltuk-nâme Üzerinden Okumak", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 3(12), s. 490-505.
- Yılmaz, F. (2021). "Balkan Fethinde Rol Alan Sarı Saltuk ve Seyyid Ali Sultan Hakkındaki Menakıpnamede Yer Alan Efsanevi Motifler Üzerine", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, S. 99, s. 79-104.
- Yusuf Has Hâcib. (2008). *Kutadgu Bilig*, çev. R.R. Arat, Kabcacı, İstanbul.
- Yüksel, A. (2014). Rüyalarda ve Osmanlı İmparatorluğu. *Akademik Bakış Dergisi*, S. 45, 1-23.

